

правовому світогляді виникає «хвора» правосвідомість, а, отже, буде страждати правозастосовча практика і конституційна законність [10].

Окремим напрямом наукового творчого пошуку має стати розвиток соціологічних, правових напрацювань, враховуючи, що зростаюче значення ефективності і результативності соціології права також зумовлюються її концептуальною, моральною і політичною доцільністю. Не заперечуючи важливість зазначеного, хочемо підкреслити, що результативність соціології права зумовлюється також і науковою доцільністю: навряд чи можна заперечувати, що багато процесів право-державотворення потребують серйозних, ґрунтовних наукових соціологічних досліджень.

Ще раз хочемо наголосити на важливості не тільки існування певного рівня правової свідомості суспільства (що вже не одноразово констатувала юридична наука), а на важливості форм буття і розвитку правового світогляду, його правових соціологічних вимірів, що сприятиме переходу уявлень про право із теоретичної площини у площину конкретних завдань та дій, спрямованих на організацію змін «на краще» у державі та громадянському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овчинников А.И. Правовое мышление: дис. ... докт. юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 14-15.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
3. Бачинський Т.В. Формування основ правового світогляду та правової культури шкільної молоді (філософсько-правовий вимір): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Львів, 2013. – 20 с.
4. Ткаченко С.В. Рецепція права: ідеологічний компонент. – Самара: Изд-во СамГАПС, 2006. – С. 202-203.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 940.
6. Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – С. 564.
7. Щукіна І.А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – С. 333, 365.
8. Горшков М.К. Российская социология и вызовы современного общества: вместо предисловия // Россия реформирующаяся. Ежегодник-2010 / отв. ред. М.К. Горшков. – М.: Новый хронограф, 2010. – С. 3-17.
9. Ильенков Э.В. Что же такое личность? // С чего начинается личность. – М.: Политиздат, 1979. – С. 183-237.
10. Зорькин В.Д. Россия и Конституция в XXI веке: взгляд с Ильинки. – 2-е изд., доп. – М.: Норма, 2008. – С. 343.

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНФЛІКТУ ТА КОМПРОМІСУ

Бобровник С.В.

(доктор юридичних наук, професор кафедри теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор)

***Анотація.** Аналізуються особливості прояву конфлікту та компромісу на рівні соціальних інститутів. Підкреслюється їх соціальна роль та форми прояву на індивідуальному, груповому, державному рівнях та рівні світової системи. Визначаються особливості конфлікту і компромісу у державно-організованому суспільстві.*

***Ключові слова:** соціальний інститут, державно-організоване суспільство, конфлікт, компроміс.*

***Аннотация.** Анализируются особенности форм проявления конфликта и компромисса на уровне социальных институтов. Подчеркивается их социальная природа и аспекты проявления на индивидуальном, групповом, государственном уровне и уровне мировой системы. Определены особенности конфликта и компромисса в государственно-организованном обществе.*

***Ключевые слова:** социальный институт, государственно-организованное общество, конфликт, компромисс.*

***Annotation.** The features of the manifestation of conflict and compromise on the level of social institutions. Emphasized their social role and manifestations at the individual, group and national levels and levels of the world system. Peculiarities of conflict and compromise in state-organized society.*

***Key words:** social institution, state-organized society, conflict, compromise.*

Конфлікт і компроміс як соціальні явища притаманні різноманітним рівням організації суспільства. Загальновідомо, що основними рівнями організації соціуму є: міжособистісний, груповий, державний рівень та рівень світової системи. Звідси, за словами У. Р. Матурана та Ф. Х. Варела, не існує людської природи, яка є біологічно фіксованим субстратом, що визначає плюралістичність соціальних утворень. Таку плюралістичність визначає лише людська природа у сенсі соціально-культурної еволюції. Тому можна говорити, що у людини є біологічна природа, але більш важливо стверджувати, що людина конструює свою власну природу, тобто створює саму себе та свій соціальний світ [1, с. 113–116].

Зазначену позицію підтримують й інші науковці [2, с. 85–86; 3, с. 54–55]. Вони стверджують, що пізнання людиною самої себе є процесом соціальним, комунікативним,

побудованим на засадах пізнавальної взаємодії. Іншими словами, люди разом створюють навколишнє соціальне середовище. Наприклад, особа, яка вбиває, гвалтує, грабує, займається цим у чітко визначений період своєї життєдіяльності, а в інший час свого життя прагне схвалення, поваги та любові від собі подібних. Навіть від тих, на кого вона посягає, вона прагне отримати визнання у формі страху або підпорядкування. У разі відсутності визнання іншими людьми або соціумом у цілому суб'єкт з метою здійснення комунікації починає пошуки відповідних суб'єктів, навіть в особі тварини тощо [4, с. 15]. Отже, нестабільність людської поведінки змушує саму людину забезпечувати стабільне та безпечне оточення для своєї життєдіяльності шляхом здійснення постійної взаємодії з іншими суб'єктами [5, с. 63].

З огляду на це, стабільність та порядок людської поведінки забезпечується людиною шляхом об'єднання, встановлення звичайної комунікації з іншими людьми. Результатом такого процесу об'єднання, комунікативного зв'язку між людьми є формування вищезазначених рівнів організації соціуму (соціальних інститутів).

За словами К. Поппера, термін «соціальний інститут» охоплює суб'єктів як приватного (крамниця, страхова компанія, церква та ін.), так і державного характеру (органи правопорядку, суд та ін.). Особи, які є представниками зазначених суб'єктів виступають посередниками між соціальними інститутами. При цьому суб'єктність індивіда у таких випадках є похідною від первинної суб'єктності відповідного соціального інституту [6, с. 58, 134, 215]. Наприклад, навіть у комунікаціях на міжособистісному рівні суб'єктність індивідів зумовлюється відповідними правилами, встановленими у родині, соціальній групі, релігії, суспільстві тощо. Викликане це процесами об'єктивізації комунікативних зв'язків відповідною соціальною організацією людей.

Так, соціальні інститути контролюють людську поведінку, встановлюючи її зразки за допомогою певних соціальних дозволів, заборон та зобов'язань, що у сукупності формують режим стабільності та правопорядку. Зазначений контролюючий характер притаманний кожному з вищезазначених соціальних інститутів, незалежно від того, чи створено у його межах механізм переконання або примусу, який підтримує функціонування цього інституту. На думку ряду вчених [7, с. 22–25; 8, с. 66; 9, с. 12–15], спричинено це тим, що первинний соціальний контроль встановлюється завдяки самому існуванню соціального інституту, а запровадження відповідних механізмів впливу необхідне лише у тих випадках, коли фактична соціальна поведінка не відповідає формі, встановленій таким інститутом.

Отже, соціальні інститути створюють об'єктивну реальність для людини, тобто є її соціальним світом, у якому встановлюється відповідний соціальний порядок. І водночас соціальні інститути є результатом людської діяльності, тобто слугують суб'єктивною і об'єктивною реальністю [10, с. 10–18]. Виходить, що чим складніший рівень соціального інституту, тим він більш об'єктивний і навпаки. Об'єктивізація соціального інституту вимагає встановлення відповідного механізму впливу, який підтримує функціонування цього інституту, запроваджений ним соціальний порядок. Чим більша об'єктивізація соціального інституту, тим менше об'єктивної свободи у його суб'єктів і навпаки.

Щодо функціонування конфліктів і компромісів у межах основних соціальних інститутів, то можна зазначити таке. Конфлікти і компроміси на міжособистісному рівні безперервно супроводжують людину протягом усього її життя, з моменту вступу в будь-яку взаємодію з іншими суб'єктами [11, с. 43]. Найбільш яскраво конфлікт і компроміс на міжособистісному рівні виявляється у межах родинних, дружніх та інших відносин. Специфікою конфліктів і компромісів на міжособистісному рівні є наявність соціального зв'язку між двома особами, який спрямований на задоволення приватних інтересів, що не стосуються публічної сфери. Отже, конфлікти і компроміси на міжособистісному рівні мають приватний характер і не стосуються публічних інтересів. Крім того, варто зважати на те, що конфлікти і компроміси на міжособистісному рівні можуть трансформуватись у більш високі рівні організації соціуму. Зумовлюється це тим, що життєдіяльність соціуму

є безперервним динамічним процесом, у межах якого одні форми взаємозв'язку та організації суб'єктів змінюються іншими, більш складними формами упорядкування суспільства.

Груповий рівень конфлікту і компромісу відзначається соціальним зв'язком між трьома і більше особами і має приватно-публічний характер.

На сьогодні найбільш яскраво трансформація групових конфліктів і компромісів виявляється у політичній сфері життєдіяльності суспільства. Політична взаємодія партій у більшості випадків переростає у конфлікти і компроміси на більш високому рівні організації суспільства, зокрема державному [12, с. 15–17]. Події в Україні 2007–2008 років є беззаперечним прикладом зазначеної трансформації. Так, можна говорити про те, що політична діяльність прихильників Президента і Прем'єр-міністра з міжгрупової взаємодії переросла у державотворчий процес. У межах цього процесу діяльність цих двох політичних груп почала набувати характеру конфлікту, результатом якого став розпад «Демократичної коаліції» шляхом виходу з неї представників політичної партії «Наша Україна». При цьому наведений політичний конфлікт було вирішено за допомогою компромісу шляхом об'єднання частини членів партії «Наша Україна» з членами фракцій «Блок Юлії Тимошенко», «Блок Литвина» та депутатської частини партії «Народна самооборона» і створення нової депутатської більшості у Верховній Раді України.

На підставі зазначеного, вважаємо, що слід з'ясувати, які ознаки відрізняють конфлікт і компроміс на груповому і державному рівнях організації життєдіяльності соціуму.

На нашу думку, до основних ознак, що відрізняють конфлікт і компроміс на державному рівні від конфлікту і компромісу на груповому рівні належать такі:

- здійснення публічної влади, яка відокремлена від суспільства, за допомогою спеціального апарату;
- виникнення конфлікту і компромісу у соціально неоднорідному середовищі;
- наявність двостороннього зв'язку між суб'єктами конфлікту і компромісу та суверенною організацією суспільства, на території якої вони функціонують, тощо.

Пояснимо це наочніше. По-перше, публічна влада існує та здійснюється у різноманітних формах організації соціуму, починаючи з первинної общини і завершуючи державою. При цьому у різних сферах буття соціуму публічна влада здійснюється по-різному.

По-друге, межі дії конфлікту і компромісу мають принципове значення для визначення їх рівня. У разі, якщо конфлікт і компроміс не виходять за межі міжгрупової діяльності та не зачіпають інтересів інших груп, класів, об'єднань або окремої особистості й держави в цілому, то вони здійснюються в однорідному соціумі та не мають публічно-владного характеру. А якщо конфлікт і компроміс зачіпають інтереси різноманітних за походженням соціальних груп, окремих індивідів та держави в цілому, то вони здійснюються у соціально неоднорідному суспільстві й мають публічно-владний характер, тобто виходять за межі публічно групової діяльності.

Нарешті, конфлікти і компроміси завжди виникають між двома суб'єктами і здійснюються у відповідній взаємодії. При цьому конфлікти і компроміси на державному рівні, окрім взаємозв'язку між його суб'єктами, обов'язково характеризуються постійним зв'язком із суспільством через функціонування правових приписів, що закріплені у відповідних джерелах права. За словами М. М. Марченка, такі джерела, як правило, визнаються, забезпечуються та гарантуються державою, навіть якщо другою стороною конфлікту або компромісу є сама держава в особі своїх органів та посадових осіб [13, с. 13–15, 27–28].

Щодо конфліктів і компромісів на рівні світової системи, то вони є різновидом державних конфліктів і компромісів, що трансформувались на міждержавний рівень під впливом політичних, економічних, екологічних, міжнародно-правових та інших чинників.

Звертаючись до більш детального розгляду функціонування конфліктів і компромісів на державному рівні, згадаємо думку П. Бурдьє про зв'язок конфліктів у соціумі зі становленням держави. Він вважав, що саме збільшення соціальних конфліктів, виникнення постійних дисконунікацій, які спричинені зростаючими потребами та можливостями суб'єктів соціуму, з одного боку, і відсутністю засобів їх реалізації та стримування, з іншого боку, стало одним із основних чинників виникнення держави. Іншими словами, велика кількість соціальних конфліктів спонукала суспільство до формування складного соціального інституту – держави. Виникнення держави надало можливість створити нові форми соціальних комунікацій, які сприяли виникненню нових компромісних засобів (мирова угода, третейський суд, помилування главою держави тощо) [14, с. 219–237].

Конфлікти і компроміси на державному рівні мають такі особливості.

1. Динаміка конфлікту і компромісу здійснюється у соціально неоднорідному суспільстві.

2. Конфлікти і компроміси характеризуються двостороннім зв'язком. З одного боку, їх учасниками є відповідні суб'єкти суспільних відносин, а з іншого – держава, яка здійснює загальний контроль за комунікаціями цих суб'єктів. Така діяльність держави забезпечується спеціальним апаратом управління та примусу.

3. Конфліктні взаємовідносини суб'єктів припиняються шляхом застосування насильницького консенсусу, що характерно для недемократичних держав, або шляхом компромісів, що притаманно демократичним державам.

4. Форма та зміст конфліктів і компромісів набуває більш складного характеру, що пов'язано з функціонуванням механізму держави, який забезпечує професіоналізацію суб'єктів таких конфліктів і компромісів.

5. Конфлікти у державі здебільшого є передбачуваними. Це пов'язано із закріпленнями у законодавстві моделями поведінки суб'єктів на території держави. При цьому такі моделі забезпечуються державним переконанням і примусом, а також запровадженими у суспільстві компромісними засобами.

Підсумовуючи наведене, слід наголосити на тому, що держава як соціальний інститут зазнає впливу міжособистісних, групових та структурних конфліктів. При цьому структурні конфлікти є конфліктами державного рівня, що зачіпають систему життєдіяльності соціуму відповідної держави.

З теоретичної точки зору, держава повинна виступати у ролі арбітра у конфліктній ситуації, керуючись при цьому принципом справедливості та пріоритетності загального блага. Водночас на практиці держава може діяти не як третя, незацікавлена сила, а як суб'єкт, що підтримує інтереси конкретної сторони конфлікту. Пов'язано це з тим, що у будь-якому неоднорідному (класовому, багатонаціональному та ін.) суспільстві правляча еліта сама належить до того чи іншого класу, групи, етносу і, як правило, підтримує та забезпечує його інтереси, ототожнюючи їх з інтересами усього соціуму.

Узагальнюючи наведений у цьому підрозділі науковий аналіз правопізнання компромісу і конфлікту у межах основних концепцій права, можна стверджувати таке.

1. Забезпечення стабільності життєдіяльності соціуму зумовлює створення соціальних інститутів, які є водночас суб'єктивною і об'єктивною реальністю для людини.

2. Трансформація суспільних відносин здійснюється від простішого рівня організації людей (міжособистісного) до складного рівня – державного. При цьому конфлікт і компроміс у межах соціальних інститутів теж трансформуються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности – М. : Медиум, 1995. – С. 113-116.
2. Философы двадцатого века / [за науч. Ред. Руткевича А. М., Вдовина И. С.]. – М. : Искусство, 1999. – С. 85-86.
3. Лазарович Н. В. Соціально-субстанційна природа людини в умовах техногенного суспільства: філософсько-культурологічний аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Лазарович Надія Василівна. – Львів, 2007. – С. 54-55.
4. Эко У. Пять эссе на темы этики / Умберто Эко ; [пер. с итал. Елены Костюкович]. – СПб : Symposium, 2007. – С. 15.
5. Мунье Э. Персонализм / Эмманюэль Мунье ; [пер. И. Л. Галинская и др.; отв. ред. И. С. Вдовина] – М. : ИНИОН, 1993. – С. 63.
6. Popper K. Objective knowledge: An evolutionary approach / Karl Popper. – Oxford : Clarendon Press, 1974. – P. 58, 134, 215.

7. Войтович С. О. Соціальні інститути в процесі диференціації суспільства (на матеріалах соціального розвитку вітчизняного суспільства) : дис. д-ра соціол. наук : 22. 00.03 / Войтович Сергій Овдійович. – К., 1996. – С. 22-25.
8. Декомб В. Современная французская философия : монография / Винсент Декомб ; [пер. М. М. Федорова]. – М. : Весь мир, 2000. – С. 66.
9. Быченков В. М. Социальные институты в системе субъект-субъектных отношений : автореф. дис. на соискание учен. степ. докт. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия». / В. М. Быченков. – М., 1999. – С. 12-15
10. Соболева Н. И. Суб'єктивна реальність як предмет теоретико-соціологічної рефлексії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : спец. 22.00.01 «Теорія та історія соціології» / Н. И. Соболева. – К., 2005. – С. 10-18.
11. Зборовский Г. Е. Введение в социологию : учеб. пособие / Г. Е. Зборовский, Г. П. Орлов. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1992. – С. 43.
12. Примуш М. В. Політичні партії: механізми інституалізації і структурної трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / М.В. Примуш. – Л., 2003. – С. 15-17.
13. Марченко М. Н. Источники права : учеб. пособие / М. Н. Марченко – М. : Велби : Проспект, 2006. – С. 13-15, 27-28.
14. Бурдые П. Практический смысл / Пьер Бурдые [общ. ред., пер. и послесл. Н. А. Шматко]. – СПб : Алетейя ; М. : Ин-т эксперимент. социологии, 2001. – С. 219-237.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ

Гордійчук М.В.

(аспірант Національного університету ДПС України)

***Анотація.** У статті розкриваються основні сучасні підходи до визначення понять «електронний документ» та «електронний документообіг». Розглядається правове регулювання електронного документа як основи електронного документообігу, аналізується концепція відкритих та закритих інформаційних систем.*

***Ключові слова:** документ, електронний документ, електронний документообіг, відкрита інформаційна система електронного документообігу, закриті інформаційна система електронного документообігу.*

***Аннотація.** В статье раскрываются основные современные подходы к определению понятий «электронный документ» и «электронный документооборот». Рассматривается правовое регулирование электронного документа как основы электронного документооборота, анализируется концепция открытых и закрытых информационных систем.*

***Ключевые слова:** документ, электронный документ, электронный документооборот, открытая информационная система электронного документооборота, закрытая информационная система электронного документооборота.*

***Annotation.** In article it is researched main modern approaches to definition of terms “electronic document” and “electronic document flow”. Also it is researched the legal regulation of electronic document as basic part of electronic document flow. It is analyzed the conception of open and lose information systems.*

***Key words:** document, electronic document, electronic document flow, open information system of electronic document flow, closed information system of electronic document flow.*

Постановка проблеми. Можливість користуватися надбаннями технічного, наукового, інформаційного прогресу, використання інструментів, які за своїми параметрами зручності та ефективності є більш альтернативними варіантами, є життєвою необхідністю в умовах ринкової економіки та вільної конкуренції, – як для кожної людини окремо так і для об'єднань будь-якого масштабу. Комп'ютери та Інтернет – ось дві речі, які кардинально та якісно змінили людське суспільство сьогодні. Вони стали наріжним каменем сучасного інформаційного суспільства, оскільки їм притаманні наступні якісні характеристики:

– зручність створення, формування, редагування, внесення змін та видалення інформації у будь-якому форматі.

– можливість практично миттєво отримувати і передавати інформацію без просторових обмежень.

– недосяжний рівень контролю за *інформацією* (для «до електронних інструментів») протягом всього періоду її існування.

– зменшення витрат, пов'язаних із створенням, обробкою та зберіганням інформації.

Такими є основні, і далеко не вичерпні переваги, які стали суттєвим підґрунтям для переходу інформаційних потоків до електронного формату. Враховуючи наведене вище, перехід процесів створення, обробки, розповсюдження та зберігання текстової інформації до електронного виміру є цілком логічним та обґрунтованим та потребує відповідного нормативно-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначена проблематика частково була предметом досліджень провідних науковців у галузі інформаційного права. Зокрема,